

הקדמה

התפילה היא אחת מאבני היסוד של היהדות. בתוך כל הריצות והעיסוקים, בין העבודה והעניינים השונים, שם היא ניצבת, כמו אי בלב ים סוער. מקום רוחני שאליו אפשר להימלט מגלי החיים הגבוהים שמאיימים לשטוף אותנו.

אבל מה לעשות, לא תמיד אנחנו מצליחים להתחבר לתפילה. יש לכך סיבות רבות, אך ללא ספק חלק מכך נעוץ בחוסר הבנתנו את פעולת התפילה. בפרקים שלפנינו מתמודד רבי יוסף אלבו עם שאלות יסודיות בנושא התפילה והברכות: האם ה' באמת מקשיב לתפילות שלנו? איך הם פועלות על העולם? איך ייתכן שתפילה תבטל גזירה אלוהית?

בתשובותיו העמוקות, הוא מבצר את האמונה בכוחה האדיר של התפילה ליצור שינוי לטובה. לא פחות מכך, הוא מבסס את התפילה כעמוד יסודי בעיצוב האישיות. לפי רבי יוסף אלבו, התפילה מהווה ציר מרכזי בהשלמתו של האדם ומרוממת אותו למדרגות חדשות. אותה התרוממות והתעלות מסוגלת לחולל שינויים כבירים במציאות ולהפוך חדלון לברכה. היא מחברת את האדם אל אלוהיו - מקור חייו - ובכך מעניקה חיים ושפע. גם הברכות שמברך האדם את חברו יכולות לחולל מהפך, אך גם זה תלוי בעבודת האדם. זוהי לא מיסטיקה אלא חשבון אלוהי מדויק שמנהל את העולם לפי דרגתו של האדם ועוצמת מאמציו.

לסיום, רבי יוסף אלבו בונה את הצורה הנכונה לתפילה - סדר תפילה היוצר גישה של ענווה ובונה בטחון בה' שיעשה את הטוב ביותר עבורנו.

ביאורים

רבי יוסף אלבו פותח את נושא התפילה בשאלה פילוסופית שנוגעת באופן משמעותי בהתנהלות היום-יומית שלנו - השפעת המעשים שלנו על הרצון האלוהי.

בשונה מגישת התורה לנושא, ישנה גישה שמתייחסת לעתיד כגורל שאינו יכול להשתנות. לא המעשים הטובים ולא התפילה ישנו את עתידו של האדם. גורלו נקבע על ידי היושב במרומים מאז ומקדם, ומי יכול לשנות את רצון אלוהים?

ביסודה של גישה זו עומדת נקודת אמת - אכן, הקב"ה עליו ונישא, ואנו לא יכולים להשפיע על רצונו. אך גישה זו יוצרת ניתוק מוחלט בין הבורא לנברא, מבטלת את ערך האדם ומעשיו וממילא מובילה להרס של כל חלקה טובה. זו גישה הרסנית שעלולה להוליד רשעות. כאשר הכל כבר נגזר והמעשים לא משנים מאומה, אין כל ערך למעשה טוב ולמאמץ. האדם נתון לחייו לזרום כפי חשקו, בידעו שאין לו שום יכולת ליצור שינוי במהלך חייו. זוהי גישה שמביאה לחוסר אחריות, לעצלות ולהפקרות. בשם הנצח מנתקים את העולם ממקורו הנצחי ויוצרים בו כאוס של גשמיות ורשעות חסרות רסן.

אף איוב התייחס לסוגיה זו. לאחר שספג יסורים רבים הוא הביע תמיחה על ה'. איך ייתכן שרשע וטוב לו וצדיק ורע לו?! במקום להעמיק חקר בהתנהלות האלוהית, הסביר איוב שהמציאות מנותקת מאלוהים. עונש לא ניתן לרשעים, ודעתם נכונה - אין כשרון המעשה והתפילה משפיע על גורלו של האדם. הרשעות יכולה לחגוג ללא שום גמול ועונש.

רבי יוסף אלבו מלמד אותנו מהי ההבנה הנכונה - אכן אלוהים עליו ונצחי ואינו משתנה, אולם מי שמשנתנה זה אנחנו! הקדוש ברוך הוא חפץ חסד ומעוניין להשפיע עלינו שפע טוב, ברכה והצלחה, אך זה תלוי בדרגה שלנו. אם נהיה במדרגה הראויה, אכן נזכה לכל השפע האלוהי, אך אם לא נגיע אליה, לא נזכה בו.

גישה זו מעניקה את מלוא האחריות לאדם ונותנת לו לעצב את חייו בדרך האמת והיושר.

המאמר הרביעי

פרק שמונה עשר

מה שהביא האנשים לפקפק בתפילה קרוב למה שהביא אותם לסלק ידיעת השם. וזה שהם אומרים שלא ימלט הדבר מחלוקה^א אם שנגזר מהשם טוב מה^ב על איש מה או לא נגזר. ואם נגזר אין צריך תפילה, ואם לא נגזר אין תועיל התפילה לשנות רצון השם לנגזר עליו טוב אחר שלא נגזר, שלא ישתנה השם מן הרצון אל לא רצון^ג ולא מלא רצון אל רצון, ובעבור זה יאמרו שלא יועיל כשרון המעשה^ד אל שיגיע לאדם מהשם בעבור טוב מה^ה, וכן יאמרו שלא תועיל התפילה להשיג טוב מה או להנצל מרע שנגזר עליו.

ונמצא איוב טוען זה הדעת בשם הרשעים ונוטה אליו, אמר כמתמיה על השם, אם הוא משגיח במעשה בני אדם מדוע לא יענש הרשעים על היותם מאמינים על הדעת הזה, אמר: "מדוע רשעים יחיו עתקו גם גברו חיל זרעם נכון לפניהם עמם וגו' ויאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא תפצנו, מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו" [איוב כא, ז-ט], הנה יבאר שדעתם היה שאין כשרון המעשה מועיל, וזהו אמרו: "מה שדי כי נעבדנו", ושאין התפילה מועילה, וזהו אמרו: "ומה נועיל כי נפגע בו", וזהו להיותם חושבים שאחר שנגזר על האדם דבר מה אי אפשר שיתבטל בשום צד.

ונראה שנטה איוב לזה הדעת במה שסמך לזה: "הן לא בידם טובם עצת רשעים רחקה מני", כלומר, הנה אני רואה כי לא בידם טובם, שלא על ידי כשרון המעשה ירבו טובותיהם, ולא יזיק רע מעשיהם להסיר מהם הטובות המגיעות אליהם, ועל כן אני אומר כי עצת רשעים רחקה מני, כלומר העצה האלהית היעוצה על אלה הרשעים שיבלו בטוב מיהם היא רחוקה מידעתי, ועל כן אני אומר שהכל בגזרה, שאם לא יהיה הכל בגזרה והיה כשרון המעשה מועיל, היה ראוי שיגיע הרע אל הרשעים בעבור מעשיהם, ואיננו כן, כי "כמה נר רשעים ידעו ויבא עלימו אידם חבלים^א חלק באפו", רוצה לומר כמה רשעים נראה שידעו נרם ושיבוא עלימו אידם כלומר גמול מעשיהם הרעים, ושיחלק להם השם חבלים באפו על מעשיהם הרעים, ומזה יראה שנטה איוב לדעת הרשעים האומרים שהגזרה אמת ושלא יועיל כשרון המעשה או התפילה לבטל הגזרה.

וזה הדעת אינו נכון, שהשפעות העליונות ישפיעו על המקבל בהיותו במדרגה ידועה והקנה ידועה לקבלם, ואם לא יכין האדם עצמו לקבל השפע ההוא הנה הוא מונע טוב מעצמו, שאם נגזר על איש מה על דרך משל שיצליחו תבואותיו בשנה פלונית והוא לא יחוש ולא ירע בשנה ההיא, אף אם ימטיר השם מטרות עזו על פני תבל ארצה לא תצליחנה תבואותיו אחר שלא חרש וזרע, והוא מונע מעצמו הטוב ההוא בשלא הכין עצמו לקבלו.

שלא ימלט הדבר מחלוקה - כל העניינים שקורים בעולם מתחלקים לשני מצבים. אם - או. מה - מסוים. לא רצון - חוסר רצון, רצון הפוך. כשרון המעשה - המעשה הראוי. בעבור טוב מה - עבור מעשה הטוב יקבל שכר. נפגע - נתפלה ונבקש ממנו. כמה - כלומר מעטים הם. אידם - פורענותם. חבלים - יסורים.

הפקפוק בתועלת התפילה

טענת איוב על תועלת התפילה

הסיבה לטענת איוב

הכנת האדם עצמו לקבל השפע

ביאורים

רבי יוסף אלבו ניגש לסוגיה נוספת שעלולה לגרום לאדם לא להתפלל - בחירה (טבע האפשר) וידיעה.

ה' יודע הכל, בזאת אין ספק. אם-כן - הוא גם יודע מה יהיה בעתיד. אם הוא יודע מה יהיה בעתיד, אז לא ייתכן כל שינוי בעתיד. ממילא, כיצד תפילה או מעשה טוב יוכלו לשנות את העתיד? ואם הם ישנו - אז יתברר שה' לא ידע מה יקרה...

מהפפול הפילוסופי הזה למדו הרשעים שאין טעם להתפלל או לקיים מצוות, הרי בכל מקרה הם לא יכולים לשנות דבר.

רבי יוסף אלבו מלמד אותנו כלל גדול לחיים - גם אם בשכלנו אנו מגיעים לתובנה מסוימת, לעיתים המציאות אומרת אחרת, והיא זאת שקובעת. החוש הטבעי שבאדם גובר על כל תובנה שכלית. לפי הפפול השכלי שהזכרנו, לא ייתכן שינוי במציאות, אך בחוש ברור לנו שזה לא כך. אנו חשים בבירור שניתן ליצור שינוי - הרי למה ללמוד מקצוע אם בכל מקרה הוחלט כבר מה נעשה בעתיד? למה לברוח מאש? הרי אין לנו יכולת לשנות דבר? ברור אם-כן שיש לנו יכולת לשנות את המציאות.

ברור שידיעת ה' לא משתנה, וברור שיש לנו בחירה. גם אם בשכלנו היסודות האלו נראים כסותרים, עלינו לדעת שיש דברים נשגבים מהבנתנו.

תשובה זו נכונה גם לגבי התפילה.

אין כל ספק שהתפילה מועילה, ולכך קיימות הוכחות רבות מההיסטוריה של עם ישראל. זה שלכאורה הדבר סותר את ידיעתו האין-סופית של הקב"ה, לא ישנה עובדה זאת.

אליפו לימד את איוב ואותנו שהמחשבה הפילוסופית הרואה בתפילה חוסר תועלת וחוסר יכולת לשנות, היא מחשבה של רשעות, של מוות. היא מנתקת את העולם ממקור חייו - האלוהות, ומשליכה אותו לטבע החומרי חסר המצפון והמוסר. היא אף גורמת לאדם להתנתק מבוראו ולא לעובדו או לפנות אליו בתפילה.

עצם המחשבה ש'עולם כמנהגו נוהג' מביאה ייסורים על האדם, וקל וחומר כאשר בגלל מחשבה זו אדם לא מתפלל; כשמתנתקים ממקור החיים - החיים נפסדים וניזוקים.

לכן הבטיח אליפו לאיוב שכאשר הוא יתפלל, ינצל מכל צרותיו. בכך הוא יודה שהעולם נתון להשגחה, שיש שکر ועונש, בחירה ומשמעות למעשים שלנו.

תיקון זה משיב באופן מיידי את האדם אל בוראו והוא מביא עימו רפואה ותשועה לחיים כולם.

הרחבות

הידיעה והבחירה

אבל נאמין שקמו שלא תשתנה ידיעתו עם מציאות טבע האפשר. כפי שראינו, לכאורה קיימת סתירה בין אפשרות האדם לבחור בטוב או ברע ולקבל שכר ועונש על מעשיו, לבין האמונה כי האלוהים יודע את כל מעשה בני האדם. לו ידע האלוהים כי האדם עתיד לחטוא, הרי שמעשה זה כבר לא תלוי בבחירתו החופשית ואין ראוי להענישו. הרמב"ם התייחס לסוגיה זו: "שמא תאמר והלא הקדוש ברוך הוא יודע כל מה שיהיה וקודם שיהיה, ידע שזה יהיה צדיק או רשע או לא ידע? אם ידע שהוא יהיה צדיק אי אפשר שלא יהיה צדיק, ואם תאמר שידע שיהיה צדיק ואפשר שיהיה רשע הרי לא ידע הדבר על בוריו (בשלמותו) [הלכות תשובה ה, ה]. ומבאר הרמב"ם ש'ידיעת האלוה שונה במהותה מידיעת בני האדם, אצל האדם ישנם שני מרכיבים: האדם עצמו והידיעה אותה הוא קולט, ואילו אצל האלוהים הוא ודעתו אחד. "ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בוריו וכשם שאין כח באדם להשיג ולמצוא אמתת הבורא". הקושי בין הידיעה לבחירה נובע מטעות בהשוואת ידיעת ה' לידיעת בני האדם. את ידיעת ה' אין האדם יכול להבין כשם שלא יכול להבין את עצמות האלוהים.

ושאלת השתנות ידיעתו יתברך בהשתנות ההכנה על ידי התפלה שב אל שאלת ידיעת השם יתברך עם טבע האפשר, וכמו שלא נחקר על ידיעת השם יתברך איך היא שלא תשתנה עם מציאות טבע האפשר, כן לא נחקר עליה איך היא שלא תשתנה עם התפלה, אבל נאמין שקמו שלא תשתנה ידיעתו עם מציאות טבע האפשר, כן לא תשתנה עם התפלה, ועם כל זה נאמין היות טבע האפשר נמצא אחר שהעיד עליו החוש, וכן נאמין היות התפלה מועלת לבטל הגזרה אחר שהעיד על זה החוש כמו שיבא, ואף אם לא נדע איך תספיק ידיעתו מבלי שנוי עם קבלת התפלה כמו שלא נדע איך תספיק עם מציאות טבע האפשר, לא מפני זה נכחיש מה שהעיד החוש שהשם יתברך יהיה נעדר אל המתפלל לתת שאלתו מאיזה מין שיהיה.

וזהו מה שהשיב אליפו לאיוב על שראה שנטה לדעת הרשעים האומרים: "מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו" [איוב כא, טו], אמר לו משיב על דבריו: "ואמרת מה ידע אל הבעד ערפל ישפוט, עבים סתר לו ולא יראה" וגו' [איוב כב, יג-יד], כלומר, אחר שאתה נטה לדעת הרשעים האומרים "מה נועיל כי נפגע בו" לבטל התפלה כדי שלא תשתנה ידיעתו, הנה בזה הדעת אתה בא לבטל ידיעת השם יתברך עם טבע האפשר כדי שלא תשתנה ידיעתו, וזהו שאמר: "ואמרת מה ידע אל", ונראה בזה שדעתך לומר עולם כמנהגו נוהג, וזהו שקרא ארח עולם, ואמר לו: "הארח עולם תשמור אשר דרכו מתי און, האמרים לאל סור ממנו ומה יפעל שדי למו", הנה קרא מתי און האומרים עולם כמנהגו נוהג לפי שהם מבטלין כשרון המעשה והתפלה, וזה שסיים בדבריו: "אם תשוב עד שדי תבנה, תעתיר אליו וישמעך" וגו', כאלו ירמוז בזה שסבת יסוריו היתה בעבור שלא היה מאמין שהצלתו היתה מהשם יתברך כי אם ממנהג הטבע, וכן נאמין ביסוריו, ועל כן לא היה מתפלל להשם עליהם, ואמר אליפו שאם ישוב אל השם ויתפלל לפניו ויודה לו שהכל בא אליו ממנו, ישמע תפלתו וינצל מיסוריו ויצליחו נכסיו, ולזה אמר: "תעתיר אליו וישמעך וגו' והיה שדי בצריך וקסף תועפות לך", כלומר שעל ידי התפלה יהיו נכסיו מצליחין, וכן העיד הכתוב: "וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו" [איוב מב, י], כי כשהאמין שהתפלה לשם תועיל ובעבור זה התפלל לפניו, מייד שב שבותו:

שאלת ידיעת השם יתברך עם טבע האפשר - שאלת הידיעה והבחירה - כיצד יתכן שה' יודע מה יהיה ובכל זאת יש לנו אפשרות לבחור אם לעשות. כמו שיבא - כפי שיבואר בהמשך. תספיקים - מתאימה בלא שיסתרו זה את זה. מתי און - אנשים רשעים. מבטלין כשרון המעשה - טוענים שמעשי המצוות אינם משפיעים על הקורה בעולם, והעולם מונהג רק בדרך טבעית ללא השגחה אלהית. תבנה - תיוושע. בצריך - מלשון מבצר והגנה.

ביאורים

חז"ל קבעו "הוי זהיר במצוה קלה כמצוה חמורה - שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות" [אבות פרק ב' משנה א']. אפשר ללמוד ממשפט זה שני דברים: א - ישנן מצוות קלות וישנן מצוות חמורות, ב - אף-על-פי-כן אין לזלזל באף מצוה, משום שאיננו יודעים כמה גבוהה וחשובה היא כל מצוה, אפילו קלה שבקלות.

רבי יוסף אלבו ממשיל רעיון זה לפעולת כל תרופה לעומת מחירה בחנות של כל אחת מהן. הרוקח יקפיד לציין שיש לקחת את כל התרופות אף-על-פי שבמרשם הרופא יש תרופות יקרות ויש תרופות זולות, משום שלכל אחת מהן יש תועלת אחרת. הוא בודאי לא ייתן לחולה רק את התרופה היקרה, כי למרות מחירה היקר, היא אינה פותרת את המחלות כולן. אנו מבינים שלכל תרופה יש תפקיד אחר - חלקן מועילות ללב ולכבד, וחלקן לכאבי פרקים. כדי להגיע למצב אופטימלי יש לקחת את כל התרופות.

בתורה ישנן רמ"ח מצוות עשה ושס"ה מצוות לא תעשה כנגד כל האיברים שבגוף. כמו שאף אדם לא יותר בקלות על איבר כלשהו בגופו, אפילו הוא איבר מרכזי פחות, כך לא נותר על אף מצוה. השלמות של הקומה הרוחנית באדם תלויה בקיום כל המצוות שהאדם ראוי להן ויכול לקיימן.

רבי יוסף אלבו כותב שלמצות התפילה יש יתרון בדבר מסוים על שאר המצוות. היא אינה מסווגת רק לשכר ספציפי - אריכות ימים, רפואה, פרנסה טובה וכדומה. באפשרותנו להתפלל ולבקש כל דבר העולה על לבנו, וברצות ה' גם נקבל זאת.

התפילה היא פנייה לבורא עולם, היא מבטאת יותר מכל את הקשר שלנו עם ה'. ייתכן שהסיבה לכך היא שלתפילה יש כוח להשפיע עלינו את כל הטוב מאת ה', כי כל עניינה הוא עצם הקשר שלנו עם ה'. דברים אלו יתבארו בהמשך בעזרת ה'.

הרחבות

• תורה ותפילה כנגד כולם

הסגולה המיוחדת אשר... תועיל לכל הדברים. רבי יוסף אלבו מחדש שיש בתפילה מעלה יתרה על כל המצוות. מצד שני, כל בוקר אנו אומרים בתפילה "ותלמוד תורה כנגד כולם", ואם-כן התורה מעולה מהתפילה. נוסף לכך, הרמב"ם אומר כי תלמוד תורה גדול מתפילה [הלכות ברכות ו, ח] ולכאורה הוא חולק על רבי יוסף אלבו. כיצד ניתן להבין את צדדי המחלוקת?

כותב רבי צדוק הכהן מלובלין: "תורה ותפילה צריכים שניהם ביחד לאדם" [צדקת הצדיק ריא], ומבאר את היחס בין התורה והתפילה:

הגמרא מספרת על רבי אמי ורבי אסי שהתפללו באותו מקום בו למדו [ברכות ח.]. ואמרו: "כל האומר אין לי אלא תורה אף תורה אין לו" [יבמות קט:]. מבאר ר' צדוק: "עניין התפילה - ההכרה שהוא חסר ומבקש לה' יתברך שימלאנו. ועל ידי התורה יחשוב שהוא מלא ואז אפילו תורה אין לו" - אם האדם חושב שהוא יתעלה רק מלימוד תורה, אך אינו יודע לעמוד לפני ה' שיושע אותו מחסרונותיו - הרי שהוא אינו מתעלה כלל, "כי לא נתנה תורה אלא לחסרים ומכירים חסרונם ומבקשים לה' יתברך שיושעים". מעלה זו של התפילה היא המודגשת בדברי רבי יוסף אלבו.

מצד שני, אמרו: "המאריך בתפילתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב... מאי תקנתיה (מה תקנתו)? יעסוק בתורה" [ברכות לב:], ישנו יתרון לתורה, כי היא ממלאת את האדם בידיעת אמיתות מוחלטות על העולם, לעומת התפילה, שבה האדם מעלה רצונותיו וספק יקבל בקשתו ספק לא יקבל. נראה לומר, כי הרמב"ם הדגיש את יתרון התורה מצד זה.

פרק עשרים

אף על פי שהתפילה מצוה ממצוות התורה, כמו שאמרנו רבותינו זכרונם לברכה בספרי^ו "ולעבדו בכל לבבכם" [דברים יא, יג], זו תפילה, ואמרנו גם כן הוי זהיר במצוה קלה כמצוה חמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות [אבות ב, א], לא מפני זה נאמר שיהיה מתן שכרן של מצוות שוה, ושלא תהיה אחת מהן גדולת הערך וגדולת השכר יותר מאחרת, אבל זה כמי שאומר על סמי הרפואה הוי זהיר בסם שאינו יקר הערך כמו בסם שהוא יקר הערך, שכלם מועילים תועלת גדולה לגוף, שלא בעבור זה נאמר שלא יהיה לקצת הסמים יתרון על קצת, אבל יאמר זה בעבור שהראונד דרך משל שהוא סם יקר הערך מאד והסרנגאן שאינו יקר הערך כל כך, שראוי שיהיה זהיר בשניהם אף על פי שאין ערכם שוה, לפי שכל אחד מהם יש לו סגלה בפני עצמו מועילה לגוף האדם בכלל, שכמו שהראונד יש לו סגלה לרפאות תחלואי הכבד, כן הסרנגאן יש לו סגלה לרפאות תחלואי הרגלים והשוקים והברכיים, שגם זה מועיל לגוף האנושי, ומכל מקום יש לכל אחד ואחד מהם ענין ותועלת בפני עצמו לפי מקומו שאין ערכם שוה, שהראונד יש לו סגלה לרפאות אבר ראשי, והסרנגאן אף על פי שיש לו סגלה מיוחדת בפני עצמו, אינו מרפא אבר ראשי.

וכן המצוות, אף על פי שכל אחת מהם יש לה סגלה ותועלת כללי מצד היותה מצות השם, שזה תועלת כולל כל המצוות, וראוי שנהיה לפי זה במצוה קלה כמצוה חמורה, מפל מקום אין ערכם שוה, כי כל אחת יש לה סגלה מיוחדת בפני עצמה ותועלת מיוחדת מצד היותה המצוה ההיא המיוחדת, וראוי שיהיה יתרון לקצתם על קצת מזה הצד.

ועל כן אני אומר שמצוות התפילה עם היותה אחת ממצוות התורה וראוי שיקבל עליה שכר כולל^ו כעל כל אחת מהן, הנה מצד עצמה יש לה יתרון גדול על כל אחת מהן, וזה, שכל מצוה מצד עצמה תתן שכר מיוחד, כמו שתמצא בשלוח הקן: "למען ייטב לך והארקת ימים" [דברים כב, ז], ובצדקה: "פי בגלל הדבר הזה, יברכה ה' אלהיך, בכל-מעשך, ובכל משלח ידך" [דברים טו, י], ומצוות התפילה הסגלה המיוחדת אשר לה מצד עצמה הוא ענין כולל^ו שהיא תועיל לכל הדברים, שהרי נמצא אותה שתועיל לרפאות החולים כמו שהועילה לחזקיה: "שמעתי את תפלתך וגו' הנני רפא לך ביום השלישי תעלה בית ה'" [מלכים ב כ, ה]. ותועיל להציל ממות, שהרי כשחטאו ישראל בעגל נאמר למושה: "הרף ממני ואשמידם" וגו' [דברים ט, יד], ונצולו בתפלת מושה, וכן יונה נצול בתפלתו ממעי הדגה.

ותועיל לפקד עקרות, ויעתר יצחק" וגו' [בראשית כה, כא], ויעתר לו ה' וגו', וכן נפקדה חנה בתפלתה [שמואל א, א]. ותועיל לרעב, ויהי רעב בימי דוד שלש שנים וכו' ויבקש דוד את-פני ה' [שמואל ב כא, א]. ותועיל למלחמה, אמר הכתוב במלחמת סנחריב: "ויתפלל חזקיהו המלך וישעיהו בן אמוץ הנביא על זאת ויעקו השמים וישלח ה' מלאך ויכחד כל גבור חיל ושר ונגיד במחנה מלך אשור" וגו' [דברי הימים ב לב, כ-כא].

משל הערך השונה של תרופות

אין ערך המצוות שווה

התפילה מועילה לכל הדברים

דוגמאות לדברים שהתפילה מועילה להם

ביאורים

התפילה מועילה לכל תחומי החיים. תמיד קיימת האפשרות להתפלל על כל דבר שמבקש לבנו. לעתים אנו מתפללים שהקב"ה ימחל וישכח לנו עוונות, ולעתים אנו מתפללים שהקב"ה יזכור לנו ברית אבות. אין בתפילה קיבעון, אלא יש בה דינמיות שמשתנה לפי נושא התפילה.

רעיון זה מלמד אותנו שהתפילה מבטאת את הקשר שלנו לה'. לדוגמה, כאשר אדם מקבל מכה ברגל - אם יחשוב לעצמו שאין זה אלא מקרה, יש לו שתי אפשרויות: או להתעצבן מכך או להתעלם ולהמשיך כרגיל. אך אם ישם לבו לכך שיש בזה קריאה אלוהית אליו, או אז יפנה עיניו לשמים וישאל: מדוע זה קרה לי? כעת המכה ברגל קיבלה משמעות, היא הפכה להיות פוטנציאל לקשר בין האדם לה'. בין אם בתפילה ובין אם בשאלה - נוצר קשר חדש. לכן השכר על התפילה לא ממוקד וספציפי כמו שאר המצוות, אלא שכר הכולל את כל המעלות הטובות.

"ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימיה וחסרתה מחלה מקרבה: לא תהיה משפלה ועקרה בארצה את מספר ימיה אמלא". בעקבות העבודה שנעבוד את ה' נוכח לברכה בפינוסה, לבריאות, לפריח ולאריכות ימים.

איזו עבודה אפשר לעבוד לה? הביטוי 'עבודה' כלפי הקב"ה לכאורה אינו שייך, שהרי מעסיק צריך פועלים, אך הקב"ה אינו זקוק לנו. נראה שהביטוי של עבודה לה' כוונתו היא להיות תלוי בה', כמו עובד ומעביד. בתפילה אנחנו מודים: "על ניסך שבכל יום עמנו", על ניסים שאנחנו אפילו לא מודעים אליהם. אנחנו פונים לקב"ה שימלא משאלות לבנו לטובה. בכך אנחנו מבטאים את התלות הגמורה שלנו בה' בכל דבר ודבר.

"איזו היא עבודה שבלב, הוי אומר זו תפילה". עבודת התפילה מכוונת כנגד הלב, החשוב שבאיברים. ללב אין תפקיד עצמי אלא תפקיד כללי, הוא מזרים דם לכל איבר ולכל תא בגוף בכל רגע. התפקיד הכללי מזכיר לנו את מנצח התזמורת: אין לו כלי נגינה ביד, אך בכל זאת ההרמוניה של המוזיקה תלויה בו. כך גם בתפילה יש היכולת לסייע ולרומם את כל רובדי החיים, ולכן מדמה רבי יוסף אלבו את התפילה לתרופה הגדולה שמרפאת את כל החוליים. התפילה שייכת לכל בני האדם, בכל המקומות בכל המצבים ובכל הזמנים.

הרחבות

• התפשטות הגשמיות

לפיכך בארו שהעבודה הזאת היא התפלה שהיא העבודה שבלב. התפילה אינה "צפצוף הזרזר והתוכי" (כוזרי ב, כד), אלא 'עבודה שבלב'. השולחן ערוך כותב כי בתפילה על האדם לבוא אל התפשטות הגשמיות (אורח חיים צט), כלומר שכחה מצרכיו הגופניים. מקור דבריו ברבנו יונה, המלמד כיצד יש לעמוד בתפילה: "צריך שיתן עיניו למטה וליבו למעלה, כלומר שיחשוב בליבו כאילו עומד בשמים ויסיר מליבו כל תענוגי העולם הזה וכל הנאות הגוף, וכענין שאמרו הקדמונים כשתרצה לכוין פשוט גופך מעל נשמתך. ולאחר שיגיע לזו המחשבה יחשוב גם כן כאילו הוא עומד בבית המקדש שהוא למטה, מפני שעל ידי זה תהיה תפילתו רצויה יותר לפני המקום" (פירוש על פסקי הרי"ף, ברכות כב:).

נוסח התפילה שלנו הפונה ישירות אל הקב"ה מלמד אותנו על הצורך של התפילה לנבוע ממקום פנימי, מהלב. אדם השוכח מכל צרכיו הגשמיים מתעלה מעל עצמו ונוגע בלבו, היינו ברצונו.

ר' צדוק מבאר כי מדרגה זו קרובה לנבואה, ולמרות שהנבואה בטלה ישנה אפשרות לזכות בכוח התורה למדרגה זו. כמו שאמרו בגמרא שהנבואה לא ניטלה מהחכמים [בבא בתרא יב.]. ומסיים דבריו כי עיקר הדבקות בה' היא בכוח הדבקות בתורה [צדקת הצדיק רי].

התפילה מועילה גם לדברים הפכיים

ואם פן התפלה היא כמו הצרי הכולל שהוא מועיל לכל החליים ולכל הארסים הן חס והן קר, לא פשאר מיני התריא"ק שהם מועילים לחלאים פרטיים בלבד, יש מהם לארס חס ויש מהם לארס קר בלבד, ולא נמצא אחד מהם מועיל לסם החס והקר ולחליים הפכיים אלא התריא"ק הגדול בלבד. וכן התפלה תועיל לכל הדברים ואפלו לדברים הפכיים, שהרי משה אמר בתפלתו: "זכר לאברהם" וגו' [שמות לב, יג], ואסף אמו: "אל תזכר לנו עונות ראשונים" וגו' [תהלים עט, ח], נמצא שתועיל אל הזכירה ואל השכחה, ולא נמצא מצוה שתועיל לכל הדברים אלא התפלה, ולזה מה שבארו רבותינו זכרונם לברכה [בבא קמא צב:] שמה שנגזר בפתוב: "ועבדתם את ה' אלהיכם" וגו' [שמות כג, כה], שהעבודה ההיא אינה עבודת הקרבנות שהיא במקום מיחד אבל היא עבודה שהיא בכל מקום, ואי אפשר גם פן שתהיה פעבודת העבד לאדון, שהשם יתברך אינו מצטרף אל עבודת זולתו, ולזה תהיה העבודה הזאת בהכרח שיהיה האדם מזכיר שבחיו של מקום ומפיר שהכל בא מאתו ומבקש צרכיו מפניו בהיותו מתחנן לפניו ומודה שאין לו עוזר וסומך מפלעדיו, וזו היא העבודה אליו.

תועלת 'ועבדתם את ה' אלהיכם'

ולפי שמצאו בפסוק שהוא ובבא אחריו ארבעה דברים כוללים משגים על ידי התפלה, ולא נמצא זולתה מן המצוות ומן העבודות שתועיל לכך, לפיכך בארו שהעבודה הזאת היא התפלה שהיא העבודה שבלב, שאנחנו נמצא שנאמר בעבודה הזאת: "וברך את לחמך ואת מימיה" וגו' [שמות כג, כה], ונמצא בימי דוד שהועילה לרעב כמו שאמרנו, וכן "והסירותי מחלה מקרבך" בחזקיה, ו"לא תהיה משפלה ועקרה בארצה" בחנה, ו"את מספר ימיה אמלא" בחזקיה וב' ישראל בעגל, "את אימתי אשלח לפניך" וגו' בחזקיה עם סנחריב מלך אשור ומחנהו. ונמצא גם פן תועיל התפלה לכל הצרות, כמו שנגררה מתפלת שלמה: "דבר כי יהיה, רעב כי יהיה, שדפון ארבה וירקון כל נגע וכל מחלה" [מלכים א ח, לז]. ותועיל גם פן להנצל מצרה ומהגלות, נאמר ב' ישראל בהיותם במצרים: "ויצקו ותעל שועתם אל האלהים" וגו' [שמות ב, כג], "וישמע אלהים את נאקתם" וגו' [שמות ב, כד], וכן דניאל ועזרא בתפלתם עלו ישראל מן הגלות.

נמצא גם פן שהתפלה היא כמו הצרי הכולל כל מיני התחלואים ומועיל לכל הגופים, ועל פן תועיל לכל מיני האנשים, אמר שלמה: "וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא וגו' ובא והתפלל" וגו' [מלכים א ח, מא-מג]. ותועיל גם פן אפלו לרשעים גמורים, כמו שנגזר בפירק ששה עשר מזה המאמר מענין תפלת מנשה:

הצרי - התרופה. התריא"ק - מין ממיני התרופות. אבל - אלא. היא - התפילה. תהיה העבודה הזאת בהכרח - מוכרחים להסביר שהעבודה המדוברת היא התפילה. וב' ישראל בעגל - גזירת הכליה על ישראל התבטלה באמצעות התפילה.

ביאורים

בימים הקודמים למדנו על חשיבות התפילה ביחס לשאר המצוות.

אך עדיין, אמנם, קיים קושי להאמין שתפילתנו מועילה. הרי אפילו משה רבנו, גדול הנביאים, התפלל חמש מאות וחמש-עשרה תפילות כדי שייכנס לארץ [מדורש אגדה דברים ג], ותפילתו לא נענתה. אם-כן, מניין לנו שתפילתנו תתקבל ברצון לפני אדון כול?

רבי יוסף אלבו מבאר שאצל משה קבע הקב"ה בשבועה (ע"פ תרגום יונתן על הפסוק שם) שלא ייכנס לארץ, ולכן בקשתו לא התקבלה.

אך יש גם מקרים אחרים: פעמים רבות האדם מקבל עונש, אך עדיין לא נגזרה על-כך גזרה בשבועה, ולכן התפילה וחזיוניתה יכולות לבטל את העונש. אמנם אין לדעת אם כבר נגזרה גזרה, ואם גם נקבעה שבועה אודותיה, אך ודאי שעדיין יש טעם להתפלל, ולקוות שהגזרה תשתנה.

ההבדל בין גזרה בשבועה לגזרה בלי שבועה זו עוצמת הקביעה. ישנם דברים שאותם קובע הקב"ה בעוצמה מפני שהם מוכרחים להיות דווקא כך. אפשר ללמוד מהדברים הללו על מידת הענווה מול הבורא: מצד אחד מוטל עלינו להתפלל ולבקש בכל לב שתתבטל הגזרה, אך אחר מעשה נקבל באהבה את רצון ה' בלי טרונגיה, מפני שכך רצונו של ה'. הענווה אינה ביטול הכוחות - הרי התפללנו וביקשנו את אשר על לבנו - הענווה היא קבלה אמתית של רצון ה'.

לעומת זאת על תפילת ציבור נאמר [ברכות ח] "אימתי עת רצון - בשעה שהצבור מתפללין". תפילה בציבור מגלה עוצמות כל כך גבוהות של תפילה, עד שאפילו החלטות אלוהיות שהיה עליהן גזר דין 'חתום' יכולות להתבטל.

הרחבות

• שביל עוקף משפט

לאחר גזר דין גם כן תועיל אם אין עמו שבועה. היכולת לקרוע גזר דין לאחר שנחתם מלמדת על הכוח הגדול שנתון בידינו להשפיע על כל המציאות. הגמרא אומרת ששלשה ספרים נפתחים בראש השנה בהם צדיקים גמורים ורשעים גמורים נחתמים לאלתר (מיד), וביום כיפור רק בינונים עומדים לדין [ראש השנה טז]. הרמב"ן שואל על הגמרא מדוע כולם מתפללים ביום כיפור אם הדין בו הוא רק לבינונים? תשובת רבי יוסף אלבו היא שאפילו רשע גמור יכול לקרוע גזר דין שאין עמו שבועה.

אולם מהי קריעת גזר דין בלא עמידה לדין, כיצד ייתכן לעקוף את החוק האלוהי ולהציל את האדם מהמשפט הראוי לו? רבי יהודה אריה לייב מגור בעל ה'שפת אמת' עונה על השאלה. הקב"ה פותח שער לדופקי בתשובה. בכוח התשובה נעשה האדם כבריה חדשה, בעזיבת דרכיו הקודמים, וכלשון הרמב"ם "אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים" [הלכות תשובה ב, ד]. [שבת תשובה תרל"ה]. אם-כן, אין מדובר בעקיפת המשפט אלא במתנה אלוהית המאפשרת לאדם לשנות את מהותו לטובה.

באותו אופן ממש כתב רבי יוסף אלבו שתפילה מועילה גם לרשע לשנות את דינו מפני שבעת התפילה האדם משנה את מהותו ורצונותיו לטובה. לכן יש הצדקה שהקב"ה יעניק לו טובה שלא היה זכאי לה מקודם לכן [פרק יח]. השתנות הרצון היא פתח גדול להבנת כל מהותה ופעולתה של התפילה (עיין הרחבות יום כ"ב חשוון).

פרק עשרים ואחד

קרה בענין התפלה ספק גדול^ו והוא זה, כי מי לנו גדול ממושה אדון כל הנביאים, והוא התפלל לשם על כניסתו לארץ ולא נענה, אמר הכתוב: "ואתחנן אל ה', אעברה נא וגו', ויאמר ה' אלי רב לך" וגו' [דברים ג, כג-כו], והנה זה ממה שיתורה שהדבר הנגזר אי אפשר שיבטל על ידי התפלה, ואם כן יאמר האומר כי שוא עבד אלהים ומה בצע כשנתחנן לפניו אחר שאי אפשר לבטל הנגזר.

התשובה בזה, שהתפלה מועילה לפני גזר דין על כל פנים, ואף לאחר גזר דין גם כן תועיל אם אין עמו שבועה^ז, וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה יפה צעקה לאדם בין קדם גזר דין בין לאחר גזר דין, כמו שיראה זה מחזקיה, שאחר שנאמר לו: "צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה", נאמר לו: "שמעתי את תפלתך וגו' הנני יוסיף על ימך" [ישעיהו לח, א-ה], וזה היה לאחר גזר דין כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה. אבל גזר דין של משה היה גזר דין שיש עמו שבועה שנשבע, שנאמר: "לכן לא תביאו" [במדבר כ, יב], ובארו רבותינו זכרונם לברכה [דברים רבה יא, י] כי "לכן" לשון שבועה, וכמו שהזכיר זה מ"לכן נשבעתי לבית עלי" [שמואל א ג, יד], ולפיכך לא הועילה התפלה של משה רבנו עליו השלום.

וזהו ההבדל שיש בין יחיד לצבור, שהיחיד אין גזר דינו נקרע כשיש עמו שבועה, ושל צבור הוא נקרע ומתבטל על ידי התפלה, וזה יראה שהוא כן מקשר הפרשה^ח.

מדוע משה לא נענה

תפילה לאחר גזר דין

גזר דין של ציבור נקרע

ביאורים

ההשתדלות שלנו בעולם חשובה ביותר, אך לא בהכרח שהיא גם תקבע את התוצאה הטופית. כדוגמה לכך מביא רבי יוסף אלבו את מקצועות הרפואה והחקלאות, אך דבר זה נכון בכל תחומי החיים והמקצועות. הרופא עושה את עבודתו נאמנה, ולמרות זאת נמצא חולים שמתים עוד בעת טיפולם הרפואי. כך גם החקלאי יכול למצוא עצמו שנה אחת בלי יבול, מפני סיבות שאינן בשליטתו. למרות השתדלותנו יש נסיבות משתנות שנקראות 'טבע', שהן חלק מתנאי החיים שמשתנים בין אדם לאדם, בין שנה לשנה.

על גבי זה בונה רבי יוסף אלבו קומה נוספת של הבנה. אותם גורמים שהם מעבר להשתדלות שלנו, תלויים ברצון ה' בלבד. ולכן בדוגמה של הספינה שלא מגיעה ליעדה, אומר רבי יוסף אלבו שהסיבה לכך היא שהקב"ה לא הסכים לכך. רצון ה' מתגלה כאן כסיבת כל הסיבות, הסיבה העליונה, שממנה כל תנאי החיים והטבע מקבלים פקודות.

כעת נוכל להבין שהתפילה והבקשה שלנו מאת ה' היא חלק מההשתדלות שלנו, אבל את השורה התחתונה קובע ה'. לכן, אף אם אדם התפלל בזמן הראוי, עם הציבור, ותפילתו הייתה מעומק הלב זה עדיין תחת הכותרת 'השתדלות'. ייתכן שלקב"ה חשבונות אחרים:

עונש - כפי שלמדנו, אצל משה רבנו לא הועילו התפילות להסרת העונש. מצד המקבל - האדם צריך עוד כמה תפילות עד שיוכה במבוקשו. מונע אחר - גורם נוסף שתלוי בעניין ומכריח שהבקשה תתקבל או לא. מצד הקב"ה - מצד האמת לא טוב יהיה לו אם יקבל את מה שהוא מבקש, ולכן הקב"ה לא ממלא תפילתו.

למדנו שגם התפילה היא השתדלות לפני ה'. כך אנו מסירים גאווה מלבנו ומחשבה שיש לנו כוח לשנות באמצעות התפילה את המציאות. אלא כך יש לומר: ה' בחסדו נתן לנו את מצוות התפילה, ובה אנו מבקשים ומשתדלים לפניו לעשות טוב לעמו ישראל ברחמים, והוא הקובע והמנהיג את העולם לבדו לפי רצונו.

הרחבות

• אין שינוי כלפי מעלה

או שיהיה סבת כפירתו. רבי יוסף אלבו מונה סיבות שונות מדוע תפילה אינה מתקבלת. הנחת היסוד של רבי יוסף אלבו היא שאין תפילה שאיננה נשמעת. לכל תפילה ישנה כתובת, ועונש קבוע מראש או צפיית העתיד ביד ה' הם שמסבבים את המציאות כפי שהינה, לטוב ולמוטב. אחד הגורמים המשמעותיים בתפילה הוא שהאדם יהיה זכאי לקבלת הטובה שאותה הוא מבקש.

האם כאשר אנו מתפללים חל שינוי בשמים, והוא גורם להתקבלות התפילה?

רבי חיים מוולוז'ין מסביר שהמילה 'ברוך' משמעותה תוספת וריבוי, ובודאי אין חסרון בקב"ה, שיהיה צריך להוסיף משהו כלפיו. אם-כן מה משמעות התוספת? מסביר רבי חיים את עניין חיבור ה' לעולם שלנו. הראייה האנושית אינה תופסת את ההתגלות האלוהית המלאה בעולמו. אי לכך, בתפילה, אנו מבקשים שיתגלה בעולם שלנו יותר ויותר [נפש החיים ב, ב]. לפני התפילה הקב"ה לא מופיע בעולם, ואנו מצדנו מבקשים על השינוי בעולמות. כלומר, הקב"ה מעוניין להיטיב לעולם שאותו ברא, ולצורך כך נתן לנו את התפילה.

המהר"ל כותב כי "התפילה מבטלת גזירת עולם הזה" [באר הגולה עמ' כז]. לפי דבריו התפילה משנה את העולם באותו אופן שבו רצה ה' שהעולם ישתנה. השינוי שחל בעולם נובע ממנו באופן ישיר, וממילא לא נחשב כלל לשינוי במציאות ה', מצידו.

פרק עשרים וארבעה

לא תמיד אדם מגיע לתכליתו

כל הפעלות והמעשים שאדם פועל אינו מחיב^ו שיגיע שלמות תכליתם כפי פעלתם בהכרח, שכבר אפשר שיעשה האדם כל מה שראוי ובאופן הראוי ולא יגיע התכלית המכוון, הלא תראה הרופא פעמים הרבה יעשה כל מה שראוי לעשותו ועל צד היותר טוב שאפשר שיעשה ולא יפל טעות לא ממנו ולא מן החולה, ועם כל זה לא תגיע הבריאות המכוונת, וכן עובד האדמה יעשה כל מה שראוי, ויזרע בעת הראוי ותהיה השדה טובה ומתקנת פראוי, ולא יצליח הזרע, וסבת כל זה מבארת, שהפועל הבריאות אינו הרופא לבד ולא החולה גם כן אבל הרופא והטבע, וכן בעבודת האדמה אין הפועל העובד ולא השדה גם כן אבל העובד והטבע.

לא תמיד התפילה מתקבלת

וכן התפלה פעמים הרבה יעשה אותה האדם כמו שראוי ובעת הראוי, ולא תקבל התפלה, ולא מצד חטא המתפלל אלא שלא יסכים בזה רצון השם יתברך, כמו שהספן פעמים הרבה יעשה ספינתו מתקנת פראוי וינהיגה בטובה שבהנהגות וירד בים בעת הראוי, ועם כל זה לא תצלח הספינה להגיע אל מקום החפץ, וזה מצד שלא יסכים בזה רצון השם יתברך, אם על צד הענש כמו שקרה בענין יונה, ואם על צד ההשגחה לטוב, לסבה מן הסבות שזכרו בפרק י"ג מזה המאמר, וכן התפלה פעמים שלא תקבל אם על צד הענש כמו שבארנו בתפלת משה, או שאין המקבל מוכן עד שירבה ויפציר בתפלה או שיעשה פעלות מזרות על ההכנה, כתענית או לבישת שק כאנשי נינוה, וכיוצא בדברים הללו כמו שבארנו, ואם^ו שיהיה שם מונע אחר, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה שלא נתקבלה תפלת דוד שלא ימות בשבת, בעבור שהגיע העת שימלוך שלמה בנו, ואין מלכות נוגעת בחברתה אפלו כמלא נימא^ו [שבת ל.], ואם בעבור שהשם יתברך יודע שאין הדבר ההוא המבקש טוב אל המתפלל, ועל צד ההשגחה עליו לא תקבל תפלתו, כאלו תאמר שהתפלל בעבור בנים ולא תקבל תפלתו, להיות השם יתברך יודע היות הבנים רעים אליו ומבקשים להמיתו, כמו אבשלום שבקש להמית את דוד, או שיתפלל בעד ממונו, והשם יתברך יודע שהממונו ההוא יהיה סבת מותו, כמאמר שלמה: "עשר שמור לבעליך לרעתו" [קהלת ה, יב], או שיהיה סבת כפירתו^ו, כמאמר שלמה: "פן אשבע וכחשתי ואמרת מי ה'" [משלי ל, ט], או לסבה אחרת נסתרת ממנו וידועה אצל השם יתברך.

